

НЕКОЛИКО ПРИЛОГА О СУДБИНИ ИМОВИНЕ МАНАСТИРА СРЕЗА ЈАГОДИНСКОГ ПОСЛЕ 1945. ГОДИНЕ

а. Аграрна реформа

Српска православна Црква доживела је у првим годинама комунистичке власти такве ударце који су били готово катастрофални по њен опстанак. Страдала је јерархија, од парохијског свештеника до митрополита, забрањивано је поправљање оштећених и зидање нових храмова, ометан је уобичајени црквени живот итд. Посебно су страдали манастири и њихова имовина.

Комунисти су, у својој пропаганди, често говорили о социјалном програму засниваном, поред осталог, и на промени система власништва. Саставни део промена било је провођење аграрне реформе.

Фридрих Енгелс, један од родоначелника комунистичке идеологије писао је о аграрном и сељачком питању. Владимир Иљич Уљанов-Лењин спровео је после Октобарске бољшевичке револуције 1917. године многе реформе, осим осталих, и укинуо приватно власништво над земљом, тј, извршио је национализацију, уз страховите жртве у сваком погледу.¹

Марксисти су тврдили да ће религија одумирати у процесу стварања социјализма. А да би се то постигло потребно је економски развласти Цркву, што је подразумевало и одузимање имовине.

По предлогу закона, свака парохија и манастир могли су да задрже највише пет хектара земље, док је манастир од посебног историјског значаја задржавао до 20 хектара обрадиве земље и исто толико шуме.

Када је југословенска комунистичка власт обзнанила да припрема Закон о аграрној реформи, реговао је Свети Архијерејски Синод Српске православне Цркве писмима, прво је упутио 26. јуна а друго 14. августа 1945. године србијанској Комисији за верске послове.² Синод је у другом писму захтевао изузимање црквене имовине од аграрне реформе.

Митрополит скопљански Јосиф (Џвијовић) и владика зворничко-тузлански Нектарије (Круљ) тражили су од председника србијанске Комисије за верске послове, Милана Д. Смиљанића, иначе свештеника Српске православне Цркве, помоћ ради организовања састанка са председником Народне скупштине, подпредседником Владе и свим министрима српске националности. На разговор су дошли само Моша Пијаде и Иван Рибар. Том приликом митрополит је, после одбијања да се црквена имовина изузме од аграрне реформе, предложио да се црквена земља подели вернима парохијског храма коме земља припада. Тражили су да се не дира у имања за која је везана нека задужбина; да се поштеде манастири историјске вредности и да се не дира у сесије у Војводини. Од ових захтева само нешто је прихваћено.³

Закон о аграрној реформи и колонизацији проглашен је 23. августа 1945. године.⁴ После усвајања савезног Закона о аграрној реформи и колонизацији, свака република морала је прогласити свој Закон о аграрној реформи и колонизацији.

Тако је **члан 3.** Закона о аграрној реформи и колонизацији проглашеног за територију Србије гласио:

„Да би се створио земљишни фонд за извођење аграрне реформе и колонизације као и ради остварења циљева предвиђених у чл. 11 и 21. Савезног закона о аграрној ре-

¹ Видети: Роберт Конквест, Чемерна жетва, Београд, 1988.

² Архив Југославије, 50-4-11.

³ Архив Синода, Записници, Син. бр. 1060/зап. 237 од 27. марта 1947.

⁴ Службени лист Демокретске Федеративне Југославије, 64/1945.

форми и колонизацији од 23 августа 1945 г, одузеће се од садашњих власника и прећи у руке државе сва пољопривредна и шумска добра:

... (непотребно изостављено)

3. Земљишни поседи цркава, манастира, верских установа и свих врста задужбина, световних и верских.

Црквама, манастирима и верским установама одузеће се само посед преко 10 ха.

Црквама, манастирима и црквеним установама већег значаја или веће историске вредности, оставиће се од садашњег њиховог поседа до 30 ха обрадиве земље и до 30 ха шуме. Одлуку по овоме, а на предлог окружног народног одбора и по мишљењу министра просвете доноси министар аграрне реформе и колонизације.”

Члан 4. истог закона гласио је:

„Земља која се одузима по чл. 3 овога Закона тач. 1, 2, 3 и 4 одузима се у целини заједно са свим зградама о постројењима на њој, са целокупним живим и мртвим пољопривредним инвентаром, који се затекао на поседу на дан 28 августа 1945 г. и то без икакве накнаде власницима.

Црквама, манастирима и верским установама оставиће се сразмеран део зграда, инвентара и приноса према остављеном земљишту у смислу тач. 3 чл. 3.”⁵

Одузимању земље предходиле су аграрне расправе. Расправама око манастирских земљишта руководиле су средње аграрне комисије. Одузимање црквених земљишта вршиле су окружне аграрне комисије, јер се део оваквих поседа налазио у више срезова.

Саму поделу одузете земље вршили су нижи органи власти: Народни одбори састављали су спискове аграрних интересената, комисије предлагале кориснике и Месни одбори одлучивали.

О аграрним расправама штампа је опширно писала. Објављивани су текстови о манастирским и црквеним имањима, о негативном држању свештенослужитеља, од обичног парохијског свештеника до владике.⁶

Сачувана и доступна грађа релевантна за проучавање аграрне реформе на имањима Српске православне Цркве није богата. Стога је веома тешко реконструисати неколико битних чињеница као што су: колико је укупно Црква имала обрадиве земље и шума пре рата, колико је одузето и колико је остало после завршетка реформе. Зна се само да је Црква поседовала много земље, стицане вековима, чак и у време турске османске владавине. Ни органи комунистичке власти нису знали шта Црква има, знали су само да јој то треба одузети.

Аграрна реформа погодила је Српску православну Цркву на разне начине и са несагледивим последицама. Та реформа била је, у суштини, одузимање манастирских имања.

Одузимање имања манастирима и парохијама значило је и њихово економско уништење. Стога су се управе манастирске жалиле својим надлежним архијерејима, они писали Синоду, Синод србијанској или Државној комисији за верска питања. Жалили су се и због многих проблема у спровођењу закона, сматрајући да су оштећени на разне начине.

Србијанско Министарство аграрне реформе и колонизације упутило је 3. јануара 1946. земаљском министру просвете податке о категоријама манастира.⁷ Министарство просвете проследило је 28. јануара 1946. допис земаљском Министарству аграрне реформе.⁸

Србијанско Министарство аграрне реформе и колонизације обавестило је 3. јануара 1946. савезни Аграрни савет о категоријама манастира:

„У вези Вашег захтева бр. 260 извештавамо Вас о следећем:

Министарство просвете Србије предложило је од манастира које сматра веће вредности 16, а од манастира мало мањег значаја 24. Од осталих верских власти као ве-

---

⁵ Србијански Закон о аграрној реформи и колонизацији-АЈ, 97-1-1.

⁶ Борба, 23, 29, 30. и 31. јануара 1946.

⁷ Писмо србијанског Министарства за аграрну реформу и колонизацију, бр. 20969 од 3. јануара 1946, земаљском министру просвете-Архив Србије, 76-29 (у даљем тексту: АС).

⁸ Писмо србијанског Министарства просвете, бр. 33 од 28. јануара 1946, земаљском Министарству за аграрну реформу-АС, 76-29.

Њег значаја сматра Патријаршију, митрополије, епископије као и врховне власти других вероисповести, за које нема података.

Мишљења смо да првих 16 манастира треба поделити по значају у 4 групе по четири. Првој групи оставило би се 20 хектара обрадиве и 30 хектара шуме (Студеница, Дечани, Грачаница, Жича), другој групи 15 обрадивих и 25 хектара шуме (Милешево, Љубостиња, Манасија и Раваница/Врдник/), трећој групи 10 хектара обрадиве и 20 ха шуме (Сопоћани, Црква Патријаршије у Пећи, Каленић, Крушедол), четвртој групи 10 ха обрадиве и 10 ха шуме (Бања, Раваница, Горњак и Благовештење код Страгара).

Поред тога Патријаршији би се оставило 30 ха обрадиве и 30 ха шуме, митрополијама 15 ха обрадиве и 25 ха шуме и епископијама 10 ха обрадиве и 10 ха шуме.

Напомињемо да одлука није још донета, јер не располажемо за све манастире подацима о површини земље. За верске установе и власти сем Патријаршије нисмо још добили податке. У сваком случају ако једна установа нема шуме, неће јој се додавати од обрадиве површине. У обрадиву површину у овом случају биће урачуната и порта и сразмерно сва остала површина сем шуме.”⁹

Неколико манастирских управа сматрале су да су неправедно оштећене тако што њихови манастири нису на списку споменика од културно-историјске вредности, што би им омогућило добијање већег земљишног максимума. Стога су се обраћали министру Милану Д. Смиљанићу и Министарству за аграрну реформу и колонизацију. Тешко је утврдити ко је написао прву молбу. Једно је сигурно: има их десетак!

Србијанско Министарство аграрне реформе и колонизације тражило је од Окружних народних одбора детаљне информације о имањима цркава и манастира. Тако је Окружни народни одбор у Јагодини одговорио 30. октобра 1945. на постављено питање наводећи да манастир Раваница има 1.255 хектара у срезу Раваничком, манастир Манасија 3.898 хектара у срезу Деспотовачком, манастир Јошаница 1.057 хектара и манастир Каленић 1.097 хектара.¹⁰

Народни одбор среза Деспотовачког доставио је 21. децембра 1945. Окружном народном одбору у Јагодини нешто другачије податке за манастир Манасију:

„У вези акта тога одбора бр. 19.400 од 15 октобра 1945 год. доставља Вам се следећи извештај:

На територији овога среза налази се манастир Манасија, он је од веће историске вредности и знаменитости и потребно му је оставити 20-двадесет хектара обрадивог земљишта и 30-тридесет хектара земљишта под шумом.

Манастир Манасија до сада је располагао са укупно земљишта 3.907,63,87 хектара-три хиљаде девет сто седам хектара шест три ара и осамдесет седам метара са следећим културама: под ораницом 60.81,77; под вртом 5.24,67; под виноградом 46,75 под ливадам 3.67,89; под пашњаком 38.17,15; под шумом 3786.01,39 неплодно 13.24,25 хектара.

Доставља се предњи извештај на употребу с тим што је од зем. које пада под удар резервисано за сточарску припусну станицу и др. установе. За сточарску станицу резервисано је 27,31 ха укупно.”¹¹

У архиви нема других докумената о овом случају.

По извештају Народног одбора округа у Крагујевцу, састављеног 13. новембра 1945. Министарству пољопривреде, манастир Грнчарица, који се налази у општини Прњавор, имао је 122,67 ха имања, од чега је око 30 ха шуме. У извештају је, између осталог, написано:

„Имање је подељено у главном у три дела. Један део оранице од приближно 25 ха налази се у низини између реке Лепенице и државног друма и преставља веома плодно земљиште-лакшу смоницу. Други комплекс оранице од приближно 20 ха налази се на лично равном платоу са смоничавом земљом, такође поред држ. друма и удаљен је од првог за својих 600 метара. Трећи комплекс оранице налази се у близини самог манастира.

⁹ Писмо србијанског Министарства за аграрну реформу и колонизацију, бр. 22069, савезном Аграрном савету-АС, 97-1/3.

¹⁰ Писмо Окружног народног одбора у Јагодини, бр. 18.694 од 30. октобра 1945, земаљском Министарству за аграрну реформу и колонизацију-АС, 76-60.

¹¹ Писмо Народног одбора среза Деспотовачког, бр. 5333 од 21. децембра 1945, Окружном народном одбору у Јагодини-АС, 76-29.

На манастирском имању има воћњак на површини од 12,51 ха, пола од ове површине засађено је са шљивама а друга половина са јабучастим воћем. Воћњак је стар приближно 15 година.

Целокупно имање по свом положају, земљишним особинама и приступачности по нашем је мишљењу веома погодно за оснивање огледне контролне станице, пошто у близини Крагујевца за сада нема подесније ... (нејасан текст)."¹²

Имовина манастира Грнчарица одузета је почетком 1946. године. Тек средином јуна, Министарство пољопривреде наредило је Окружном аграрном суду у Крагујевцу:

„Доставља се предње, с тим да извидите цео овај случај и доставите Манастиру своју одлуку да би знао шта му је остављено у име максимума од 10 ха”¹³

Недељу дана касније, Министарство пољопривреде обавестило је манастирску управу о одузимању земље:

„Доставља се предњи акт Управи манастира, ради пријема извештаја Окружног аграрног суда у Крагујевцу бр. 2309 з-16 од 11-VI-46 з, с тим, да нас повратком акта известите да сте примили одлуку Окружног аграрног суда.”¹⁴

У архиви нема других докумената о овом случају.

Епархијски управни одбор архиепископије Београдско-карловачке тражио је, 24. јуна 1946, од земаљске Комисије за верске послове интервенцију због одузимања земље манастиру Јошаница:

„Управа манастира у Јошаници код Јагодине известила је овај одбор, да су месне власти још 26. октобра 1945. год. пре него што је и донешен закон о аграрној реформи, одузеле манастиру сву имовину и предале Момчиљу Радојевићу, кога су именовали за принудног управитеља. Од тога дана овај управља имовином манастира и ником не полаже рачуне, док је браству манастира у манастирском конаку остављена само једна соба за становање, остали део зграде узет је за дом старца и за стан управитеља. Браству је остављена само црква а од осталих зграда узето је: магацин, кош, штала и две воденице. Све се налази у рукама принудног управитеља од кога зависи хоће ли да подели што браству за храну или не, што значи да је монаштво остављено на милост овога управитеља. Овако поступање власти са имовином цркве ни мало није на закону засновано, него је остављено да се спроводи самовоља појединаца. То у једној земљи где се поштују закони не би смело бити.

Сем тога, Срески одбор у Јагодини према закону о аграрној реформи оставио је манастиру само 10 ха земље, и то: 2,40 ха ораће земље, воћњака свега 0,20 ха, винограда и ако манастир има непуних 4 ха и око 20-30 ари још није достављено и ако је ево толико времена прошло од када је питање аграра решено.

Достављајући предње Комисији, Епархијски управни одбор моли, да се испита ствар на лицу места и да се неправда учињена манастиру исправи као и да се пошаље решење о извршеној подели земље, према закону о агр. реформи, а по могућству и да се и ово решење исправи, пошто је и у овом погледу манастиру учињена велика неправда због које је исти доведен у тешко материјално стање, јер има великих обавеза а малих средстава.”¹⁵

Писмо је прослеђено земаљском Министарству пољопривреде, Одељењу за аграрну реформу:

„С молбом да се према предњем извештају испита случај поделе земље манастира Јошанице и уколико се установи да се досадашње одлуке о додељивању имовине манастиру могу и требају исправити, исте и исправе.”¹⁶

Министарство пољопривреде проследило је предмет Окружном аграрном суду у

---

¹² Писмо Народног одбора среза Крагујевачког, бр. 3672 од 13. новембра 1945, србијанском Министарству пољопривреде-АС, 76-29.

¹³ Писмо србијанског Министарства пољопривреде, бр. 22343/46 од 10. јуна 1946, Окружном аграрном суду у Крагујевцу - АС, 76-29.

¹⁴ Писмо србијанског Министарства пољопривреде, бр. 22818/46 од 17. јуна 1946, управи манастира Грнчарица - АС, 76-29.

¹⁵ Писмо Епархијског управног одбора Архиепископије београдско-карловачке, бр. 708 од 24. јуна 1946, србијанској Комисији за верске послове-АС, 76-29.

¹⁶ Писмо србијанске Комисије за верске послове, бр. 508 од 28. јуна 1946, Одељењу за аграрну реформу земаљског Министарства пољопривреде - АС, 76-29.

Јагодини:

„Доставља се горњи предмет с тим да суд своју одлуку о експропријацији поседа манастира Јошанице достави управи манастира. Истовремено нека суд поново испита тај предмет и извиди има ли каквих неправилности у погледу остављања максимума манастиру и у погледу одузимања манастирског инвентара и зграда.

Повратком акта доставите овом Министарству своју одлуку по овој ствари и изврпан извештај у погледу навода жалбе. Уколико установите какве неправилности настојте да се одмах уклоне.”¹⁷

Окружни аграрни суд у Јагодини одговорио је већ 4. јула 1946:

„Повратком акта извештавате се да је предмет манастира Јошаница достављен томе манастиру под бр. 225 од августа. У погледу остављеног максимума, одлука је правилна, јер је обрадива површина остављена с размерно остављеном максимумом и укупној површини.”¹⁸

б. Обавезан откуп

Обавезан откуп погодио је и Српску православну Цркву. У том послу било је раних проблема. Откуп се најчешће претварао у отимачину. Зато су црквене власти писале државним. Тешко је утврдити када је написана прва жалба. Једно је сигурно: било их много!

И управа манастира Раваница жалила се Патријаршијском управном одбору на одређену количину обавезне предаје жита. Стога је Патријаршијски управни одбор писао 19. новембра 1947. србијанској Комисији за верске послове:

„Од управе манастира Раванице (Ђуприја) под бр. 183. од т. г. примљен је акт којим се извештава овај одбор о следећем:

Манастир је у 1947 год. засејао кукурузом 12 хектара земље 5 и 6 класе и све је дато у наполицу.

Манастир има на исхрани и издржавању 35 чланова и већим делом су болесни и стари, а месни одбор у селу Сењу актом бр. 124 од 15-XI-1947 год. потражује, да манастир преда на име обавезнога вишка 4856 кг. кукуруза у зрну односно 6990 кг.

Управа манастира моли да се овај разрез смањи, јер од 6 хектара кукурузног доприноса, колико стварно припада манастиру, не може се издржавати девет месеци 35 чељади и исхранити и манастирска стока.

Моли се комисија за потребну интервенцију код надлежних власти.

Жалба на ову одлуку предата је од стране управе манастира Министарству трговине и снабдевања Н.Р.Србије 17-XI-1947 год.”¹⁹

У архиви нема других докумената о овом проблему. Вредна је помена белешка испод печата деловодног протокола: *а/а.*

в. Претварање манастира у музеје

Милорад Панић Суреп, директор србијанског Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе, саставио је 11. септембра 1954. „Предлог за изузимање испод црквене управе најважнијих историјских споменика” за србијанску Комисију за верске послове:

„Многи разлози захтевају промену садашњег друштвеног односа према културно-историским споменицима у црквеном поседу. Најважнији од тих разлога су следећи:

1. Монументални манастири из XIII, XIV и XV века претстављају својом архитектуром, својим живописом и својим ризницама драгоцен сведочанства о животу, ра-

¹⁷ Писмо србијанског Министарства пољопривреде, бр. 23809 од 29. јуна 1946, Окружном аграрном суду у Јагодини-АС, 76-29.

¹⁸ Писмо Окружног аграрног суда у Јагодини, бр. 1064 од 4. јула 1946, земаљском Министарству пољопривреде-АС, 76-29.

¹⁹ Писмо Патријаршијског управног одбора, бр. 5748 од 19. новембра 1947, србијанској Комисији за верске послове - АС, 21-7.

ду и култури целог српског народа тога времена;

2. уметничко вредновање садржине у њима превазилази оквире једног народа и једне земље уклапајући се у целу једну цивилизацију која је захватала територију Европе, Мале Азије, Северне Африке, познате под именом Стари Свет. У извесним делатностима и извесним временским периодима та цивилизација је достигала свој највиши ниво баш на овом нашем терену (Пример: европско сликарство XIII века у манастирима Сопоћанима и Милешеви, или војно-тврђавска архитектура у Манасији у XV веку);

3. најважнији од ових објеката постали су предмети најживљег интересовања светске науке, тако да само њих ради у нашу земљу долази годишње по неколико хиљада научних и културних радника са свих континената; најзначајније научне и културне институције светског ранга, као што су УНЕСКО или Сорбона, све чешиће посвећују своја издања нашим споменицима; према уверењу које смо стекли, ово ће интересовање убудуће само расти. Не мање је важна и чињеница, да је интересовање и наших људи најразличитијих занимања такође веома порасло последњих година, а на високим школама спремили су се разноврсни ужси стручњаци за проучавање нашег културног наслеђа чија се основна база налази баш у оваквим објектима;

4. међутим, садашњи режим у овим споменицима веома је заостао за захтевима и потребама времена. Калуђери, који их настањују, са њиховим културним значајем немају везе, већ их третирају искључиво као религиозне објекте. Око ових споменика се сваког дана дижу економске зграде (стаје, свињци, кокошињци и сл.), чије испаравање загађују терен и развија процесе штетне за материјал споменика, док се пак у самим споменицима пале ватре, свеће, кандила чија чађ константно покрива често најдрагоценија уметничка дела; изнад свега, и данас се скрива да се у овим културним центрима врше такви култни обреди као што су криштења, опела, венчања, да је то груб анахронизам нашег времена и нашег схватања културе;

5. братства (калуђери и калуђерице) по овим заштићеним споменицима често су састављена од најзаосталијих а политички најреакционарнијих људи који својом делатношћу одржавају и мире сујеверје и биготизам, а политички свесно агитују противу основних тековина Народне револуције (Само примера ради наводимо да у Сопоћанима и Манасији живе људи који су по неколико година провели на издржавању казни због четничке делатности);

б) како се види из досад изложеног, под садашњим условима немогућно је од ових културно-историских споменика начинити центре за научно и уметничко проучавање прошлости наше земље, у којима би се могло дуже боравити и радити, што свакако ваља учинити и што нужно изискује њихов богати документарни и уметнички фонд.

ПРЕДЛОГ

Једини пут којим би ваљало ићи да се заштићеним средњовековним споменицима да њихов пун значај и да се у потпуности користи њихов научни и уметнички фонд јесте **ДА СЕ ПРЕТВОРЕ У МУЗЕЈЕ**, са циљем, задацима и карактером које имају и све друге сличне установе.

Ови би музеји требало да буду под надлежношћу средњих народних одбора, или комуна, снабдевени потребним бројем стручног и помоћног особља и материјалним средствима буџетом обезбеђеним.

Рад на конзервацији и рестаурацији ових споменика остао би под искључивом надлежношћу Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НР Србије, а управа музеја била би обавезна да се придржава свих стручних упутстава Заводових у циљу чувања и неге предмета и дела у њима.

Дакле: управе музеја би се старале о свакодневној нези заштићених вредности, припремали их за употребу заинтересованим посетиоцима, убирале приходе и предузимале мере за унапређење музејског рада, а Завод за заштиту споменика културе предузимао би својим буџетским средствима или средњим све веће захвате на материјалној заштити објеката.

Ови музеји би били установе са самосталним финансирањем, које би, уверен сам, незнатно требало дотирати, јер су могућности за стицање средстава у њима знатне (приходи од разгледница, улазница, водича, разних публикација, угоститељства и сл.).

РЕАЛИЗАЦИЈА ПРЕДЛОГА

Да би се овај предлог могао реализовати, потребно је решити неколико проблема из односа с Црквом, као што су:

1. Питање власништва,
2. исељење калуђера из најважнијих манастира, или ограничење њиховог броја и делатности,
3. питање имовине зграда и земљишта манастира који ће се претворити у музеје.

По мом мишљењу ова би питања требало овако решавати:

Власништво над овим културно-историским вредностима је општенародно. Та вредност не лежи у материјалу, који би се евентуално могао процењивати, већ је у квалитету уметничког дела или у подацима докумената, а то не може бити власништво ниједног физичког лица или институције, но само и искључиво целе друштвене заједнице. Шта више, та дела су и настала као резултат културе и захтева једног друштва, његове способности и материјалне могућности да их створи, а никако као резултат потребе једне организације изван друштва. Зато треба одбацити сваки покушај за изнајмавање новчане вредности ових споменика, на следствено томе и предлога за надокнаду (експропријацију или сл.). Исто тако треба одбацити и захтеве за обештење изгубљених прихода од употребе ових споменика (венчања, црквене службе и сл.) јер се баш и ради о томе да се споменици ослободе ових радњи које не припадају више њиховом карактеру. Дакле, ово се питање своди искључиво на правилну употребу и коришћење објекта. Од једне уске организације да пређу у коришћење целе заједнице друштвене.

Питање исељења калуђера из извесног броја манастира није нарочито тешко, уколико се реши прво. Наиме, у обзир за изузимање испод црквене управе долази само мали број манастира, око десетак, а остају још стотине других у које се калуђери могу сместити. Чак се у појединим случајевима може трпети у компромисно решење, тј. да у понеком манастиру остане понеки калуђер, али с тим што би његова делатност била тачно прецизирана: када би и које црквене радње могао обављати.

Много је теже питање манастирске имовине, земљишног фонда. По Закону о аграрној реформи, многим манастирима као културно-историским споменицима остављен је земљишни фонд до 60 хектара (30 оранице и 30 шуме) стим да се од прихода са те земље издржавају. Законодавац је имао у виду издржавање **споменика**, тј. његову оправку, негу, прибављање за ту сврху неопходног инвентара и томе слично, али та намера законодавчева никада није дошла до њеног израза. Сав приход од манастирске имовине, манастирско особље је употребљавало за своје лично издржавање и за помоћ црквеној организацији, док је споменике остављало да пропадају. Због тога је држава, преко своје установе, овога Завода, била принуђена да учини милионске издатке да би сачувала од пропадања ове историске вредности (из чега се такође види друштвени а не црквени карактер заштићених споменика). у томе је још један анахронизам у односу на наше културно наслеђе, и још један разлог да се друштвени однос према њима мора друкчије поставити. Изузетак по овом питању чиме само два манастира-Студеница и Пећка патријаршија, који су дали извесне суме на одржавање заштићеног споменика.

Но, према садашњем економском систему, тј. према општим законским прописима, манастири не могу имати никада толико прихода од своје имовине да би значајније учествовали у већим оправкама. Са Секретаријатом за послове привреде овај је проблем посебно разматран, па вероватно да пред Извршним већем већ постоји конкретан предлог.

У овом случају треба решити основно питање: да ли је земља манастирска власништво самих манастира или цркве као целине. Уколико она припада искључиво манастирима, приликом њиховог претварања у музеје мора се регулисати и питање земљишног фонда, да ли га разделити аграрним интересентима, да ли га предати Патријаршији, да ли пак од њега правити економију чији би приходи ишли на финансирање новооснованих установа (манастира-музеја).

СПИСАК МАНАСТИРА И ЦРКАВА КОЈЕ БИ ТРЕБАЛО
ПРЕТВОРИТИ У МУЗЕЈЕ

Под заштитом државе налази се велики број непокретних споменика који су сада у поседу цркве, преко три стотине. За претварање у музеје дошли би у обзир само најважнији, најзначајнији по свом уметничко-документарном богатству или пак по својој историској појави. Такви су:

1. ПЕТРОВА ЦРКВА КОД НОВОГ ПАЗАРА, најстарија грађевина ове врсте на нашој територији, свакако из времена пре Немање. Важна је као архитектонски објекат, историски, а крије под малтером још неиспитан живопис. Сада се у њој НЕ СЛУЖИ.

2. СТУДЕНИЦА (XII и XIV век), прототип најважније српске школе. Драгоцена као уметнички, историски и архитектонски споменик са богатом ризницом предмета и докумената.

3. СОПОЋАНИ (XIII век), највиши домет европског сликарства XIII века.

4. ГРАДАЦ (XIII век), сада у рушевинама које су привремено конзервиране, чува на преосталим зидовима сликарство високог квалитета. Сада НЕ СЛУЖИ.

5. ЖИЧА (XIII век), важна као историски и уметнички споменик, чврсто везана за борбу за самосталност српске цркве па и државе у Средњем веку.

6. ПЕЋКА ПАТРИЈАРШИЈА (XIII и XIV век) целим својим комплексом драгоцена по својим фрескама, ризници и архитектури, а ништа мање по својој историско-политичкој улози у историји нашег народа.

7. МИЛЕШЕВА (XIII век), поред Сопоћана најважнији ликовни споменик овог периода.

8. ГРАЧАНИЦА (XIV век), драгоцена по свом архитектонском стилу а и по свом живопису.

9. ДЕЧАНИ (XIV век) најочуванији и најмонументалнији споменик Средњег века, веома важан по својој архитектури, по свом живопису и по својој ризници која садржи велики број рукописних књига од XIII до XVIII века.

10. БОГОРОДИЦА ЉЕВИШКА У ПРИЗРЕНУ (XIII век), први споменик читавог једног стила, архитектонског и сликарског. По многим питањима наше средњовековне уметности кључни објекат. Сада НЕ СЛУЖИ и већ се употребљава као музеј.

11. РАВАНИЦА (крај XIV века), важна за настајање нашег стила званог Моравска школа.

12. ЉУБОСТИЊА (XV век), важна по својим архитектонским решењима и по живопису.

13. КАЛЕНИЋ (XV век), од прворазредног значаја за своју епоху по свом архитектонском и сликарском стилу.

14. МАНАСИЈА (XV век), центар културне и политичке делатности у првој половини XV века, веома важна као пример Манастира-терђаве, чува на својим зидовима драгоцене живопис.

15. НОВО ХОПОВО у Фрушкој Гори, највреднији споменик нашег касног Средњег века у Војводини.

ПОСЕБАН ПРЕДЛОГ ЗА СОПОЋАНЕ

Претпостављајући да ће за решење проблема у целини требати доста времена, молим Извршно веће да одвојено, и то што пре, реши питање исељења калуђера из Сопоћана. А ево из којих разлога:

Овај Завод ради на конзервацији и санирању стања сопоћанског живописа већ неколико година. Ситуација Сопоћана је била врло тешка. Уз крајње залагање стручног кадра Завода и уз велике материјалне издатке можемо изјавити да су Сопоћани спасени. Али, на њима ће ваљати стално бдети, држати их под специјалним режимом и неговати. Међутим, боравак калуђера чини да се многи конзерваторске мере не поштују и ком-

---

промитују (паљење свећа, ударање ексера у зидове, ношење култних предмета, улазак велике масе верника која оштећује живопис разним сујеверним радњама итд), а с друге стране поред овог објекта стално ничу неке шупе, стаје, свињци, тако да то веома штети угледу једног споменика културе.

Даље, Сопоћани су један од најпосећенијих споменика. То ће се посете све више повећавати, јер је поред њих подигнут сада и један сасвим савремен хотел у који се могу посетиоци сместити.

С друге стране, не постоје никакве материјалне тешкоће за пресељење калуђера. Око самих Сопоћана калуђери немају никаквог имања, а у другом срезу (штавичком) имају ови исти калуђери свој други манастир Црну Реку, око кога имају сву своју и не мали имовину (30 х. земље и стоку). Просто, треба да се преселе у Црну Реку сви уместо што иду тамо само на дежурство. У Црној Реци постоји и конак много већи но што је Сопоћански, тако да се у њега могу сместити. Сопоћански конак чак и није њихов. Њега је направила држава око 1930 године, када су Сопоћани први пут оправљани.

Садашња група калуђерица и калуђера у Сопоћанима крајње је незгодна за држање у овом споменику. Њихова игуманија и сада се налази на издржавању казне због четничке делатности, њихов главни калуђер био је неколико година у затвору, исто тако његова сестра која је заједно с њим калуђерица у Сопоћанима, и исто тако жена његовог бившег четничког команданта, Крајње реакционарни, они и сада покушавају са својим реакционарним схватањима да утичу на посетиоце, о чему месне власти имају доста података.

И на крају, још један разлог говори за хитно претварање Сопоћана у музеј. Срески народни одбор целу ту околину уређује по једном плану, за културни и туристички амбијент, јер се у непосредној близини налазе једно до другог: природна знаменитост извор Рашке, хидробрана, хидроцентра, Пешитер, сумпорона бања. Да би сви ови објекти дошли до што пунијег израза, цела се околина пошумњава, забрањује се испаша, оправља се пут, па се чак исељавају и извесна сеоска домаћинства са целом својом имовином. Калуђерска економија смета такође овом уређењу, а за свако исељење постоје сви повољни услови, да се премести у Црну Реку, као што је речено.

На основу свега изложеног, молим Извршно веће да донесе решење о исељењу калуђера и њихове економије из манастира Сопоћана, а манастир са конаком да се преда на чување и одржавање Среском народном одбору среза дежевског. Народни одбор би прописао режим манастира Сопоћана консултујући се са овим Заводом.²⁰

г. УДБА у манастирима

Манастире су посећивали непознати људи и силом одузимали што су желели и при том малтретирали монахе или монахиње. Тако нешто десило се и у манастиру Свете Петке код Параћина. Стога се манастирска управа обратила србијанској Комисији за верске послове тражећи проналажење криваца и њихово кажњавање. А она се обратила 24. августа 1946. земаљском Министарству унутрашњих послова за детаљније информације:

„У манастиру Св. Петке код Параћина смештена је ратна сирочад о којој брину и старање воде сестре калуђерице тога манастира.

Ова Комисија има сазнање, да војници ОЗНЕ у Параћину немају потребног обзира према манастиру, него неким својим потезима узнемиравају овај манастир, иако је мало вероватно да за то може бити икаквог оправдања.

Тако су ови војници, ноћу између 6 и 7 августа о.г. направили упад у манастир, проваливши врата и на тај начин изазвали страх код деце која су тамо смештена и код калуђерица. Због овога је Управа манастира била принуђена да поверену децу јој премести, да не би у поновном упаду претрпела опет страх, што је од нежељених последица за психу децију.

Исто тако, ноћу између 15 и 16-VIII-о.г., војници из параћинске ОЗНЕ, обили су врата на манастирској воденици, што је, природно, изазвало опет страх код калуђерица

---

²⁰ Елаборат Милорада Панића, директора србијанског Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе, од 11. септембра 1954. године - АЈ, 144-9-162.

које и иначе безразложно нападају.

Податке о свему напред, дао је овој Комисији настојатељ манастира Раковице, о. Макарије који је већ у више махова се неповољно изразио о народно-ослободилачкој војсци.

Моли се Министарство да испита наведене случајеве, и ако се утврди да су војници ОЗНЕ параћинске заиста овако поступали према манастиру Св. Петке, па и да овако немилим појавама стане једном заувек на пут, а ако то није тачно, онда би требало узети о. Макарија на одговор ради доношења неистинитих вести о војницима параћинске ОЗНЕ.

*О резултатима, моли се, да буде обавештена ова Комисија.*²¹

После месец дана добили су следећи одговор:

„У вези акта те Комисије Пов. бр. 12/46 од 24-VIII-1946 године, извештавамо:

*Приликом проверавања по овој претставици, дошли смо до следећих података: да су упад у манастир вршили четници и том приликом тражили од игуманије манастира новац, претећи јој да ће је заклати и обаљивали је на патос. Све упаде вршила је група четника из јагодинског округа. Према томе отпада тврђење старешине манастира, да су то вршили војници и органи УДБ из Параћина. Претпостављамо да је се старешина манастира уплашио да наши органи не сазнају за долазак четника, па је то покушао да пребаца на органе УДБ.*²²

У архиви нема других докумената о овом случају.

Закључак

Српска православне Црква доживела је тешки ударац после 1945. године, после успостављања комунистичке власти. Тај удар догодио се кроз аграрну реформу и обавезан откуп на црквеним имањима, забрану обнављања оштећених објеката, уобичајени црквени живот итд. Страдање је погодило све делове Цркве, без обзира у ком се делу Југославије налазили тј. у било којој републици или регији. У овом случају то се показало на примеру манастира у срезу Јагодинском, у Србији.

---

²¹ Писмо србијанске Комисије за верске послове, бр. 12 од 24. августа 1946, земаљском Министарству унутрашњих послова-АС, 21-15.

²² Писмо србијанског Министарства унутрашњих послова, Пов. бр. 5840 од 28. септембра, земаљској Комисији за верске послове-АС, 21-15.